

Василь Задорожний

УДК 811.161.2'366.55

ТРОШКИ ФІЛОЛОГІЧНОГО ЗАНУДСТВА В ГІРКЕ ВИНО ПОЕЗІЇ

Стаття присвячена дослідженню порівняльних зворотів, не властивих українській мові. Матеріалом для вивчення слугує мова поезії – того роду словесної творчості, що послуговується найвишуканішими виражальними засобами. Задля адекватного розуміння глибини й масштабу руйнування сучасної української мовної свідомості приклади взяті майже виключно з творів поетів української еміграції.

Ключові слова: сучасне українське літературне мовлення, порівняльні звороти, ступені порівняння прикметників.

Wasył Zadorozhny. A drop of philological thoroughness in the bitter wine of poetry

The article focuses on the comparative phrases which are not appropriate to Ukrainian language. The research is based on the language of poetry, i.e., on the kind of verbal creativity which tends to use the most refined means of expression. In order to demonstrate the extent of destruction of linguistic consciousness in contemporary Ukraine, we provide some examples from the texts of Ukrainian émigré poets.

Key words: contemporary Ukrainian literary language, comparative phrases, degrees of comparison of adjectives.

*Хай ваші терези розумні
відважать форму, зміст, прикраси,
достоту зміряють безумне
і скажуть: небагато важить.
Хай!*

*... гірке вино поезії
мушу пити сам.
Б.-І.Антонич*

У сучасному українському (літературному?) мовленні вже доволі звичайна (і звична!) синтаксична конструкція, зміст якої становить порівняння двох об'єктів на кшталт "Іван вищий Петра" (беремо для прикладу елементарний із погляду його конкретного лексичного наповнення випадок слововжитку, оскільки предмет аналізу саме конструкція, її природа). Нашу увагу привертає насамперед форма іменника, що називає об'єкт порівняння: слово (*Петра*) вжите тут у формі родового відмінка без прийменника. Тим часом відомо, що в автентичній українській мові порівняльні звороти будуються інакше: іменник, що називає об'єкт порівняння, маючи при собі прийменник *від*, уживається у формі родового відмінка, напр.: "Іван вищий від Петра"; коли ж він має при собі прийменник *за*, то потрібною його відмінковою формою стає форма знахідного відмінка, напр.: "Іван вищий за Петра", "Золото коштовніше за срібло". Те ж саме можна висловити за допомогою складнішої конструкції – де обидва

іменники, маючи форми називного відмінка, сполучаються сполучником *ніж*, напр.: “Іван вищий, ніж Петро”. Природа конструкції “Іван вищий Петра” в українській мові, отже, незбагненна. Своєрідний парадокс полягає в тому, що зрозуміти її генезу можна, лише завваживши, що в сучасному українському мовленні доволі вкорінений ще й інший спосіб означення порівняння, напр.: “Іван вище Петра”. Хочеться назвати його зовсім помилковим, але чи може бути одна з двох помилок помилковіша за іншу? Поза сумнівом, “первісний” тут зворот “Іван вище Петра” як пряма калька з російського “Иван выше Петра”, тоді як зворот “Іван вищий Петра” – це його простацько-лукава “українізуюча” репліка.

Чому в українській мові абсурдне те, що не є таким у мові російській? Можна припустити, причина в тому, що це мови різні, тобто – дві різні граматичні системи, що історично склалися так, а не інакше, і кожна по-своєму. У формах порівняльного ступеня в російській мові на зразок *выше* немає ознак роду, числа, відмінків, тобто форми узгодження. О. Потєбня, наприклад, узагалі вважав, що ці форми – насправді прислівники, в яких застигла форма називного та знахідного відмінків середнього роду [15, 125]. Сучасні формальні граматики російської мови теж часто трактують їх як прислівники або виокремлюють у самостійний клас слів – т. зв. компаративів [1, 259]. Російський мовознавець В. Виноградов, що визнає за ними значення прикметників, усе ж таки стверджує: “Це форми гібридні, схрещені. Вони відходять на периферію категорії прикметників” [1, 259]. Зрештою, дослідник констатує: “Порядок слів, синтаксичні зв’язки, відтінки інтонування і смислові співвідношення допомагають розрізняти два граматичних омоніми: форму порівняльного ступеня прикметника та форму порівняльного ступеня прислівника” [1, 261]. Зізнання дуже характеристичне, тому його завершує таке міркування: “Живій, неупередженій мовній свідомості важко сплутати ці форми прикметників з прислівниками” [1, 261]. З останнім важко не погодитися, адже сплутати значення омонімічних форм рос. *выше* у зворотах “Иван выше Петра” і, скажімо, “Иван прыгает выше Петра”, гадаємо, не тільки важко, а й неможливо. Однак звернімо увагу, до чого апелює російський учений: до живої, неупередженої мовної свідомості. Чи може бути така свідомість у народу, мову якого спочатку забороняли, а потім нищили: планомірно, послуговуючись знаннями мовознавчої науки? Певна річ, що в таких умовах більшого русифікаторського впливу зазнавало мовлення (і мовна свідомість) саме освіченого українця.

Останнім часом патріотична риторика збагатилася заявами про русифікацію (бо можна), однак вони тут же набули характеру загальників, балачки. Досліджень про механізми русифікації української мови, про обсяг і глибину цього процесу немає, і, як виглядає, не скоро вони з’являться. Знову ж таки, радянський погром української культури звучує спізнілий протестаційний пафос до підрадянських часів. Однак русифікація в Україні має довгу традицію: почалася вона ще в дорадянські часи і, безперечно, мала тут значні здобутки. Тому цікавим може виявитися аналіз творів тих українських письменників, що творили не в підрадянській Україні. Якою ж була їхня мова (це питання ставимо широко, самі ж зосередимося на проблемі, що її вже тут означили)? Такий аналіз, гадаємо, розширив би наші уявлення про деякі обставини розвитку української літературної мови чи принаймні дав змогу подивитися на цю проблему під іншим кутом зору. На жаль, сучасні видання колись забороненої літератури здебільшого супроводжуються втручаннями в мову авторів – її “узгодженням із сучасними правописними нормами” (як стандартно зазначають упорядники), але щоразу так, як це “узгодження” розуміє упорядник (можна тут побачити речі не тільки дивні, а й дивовижні: чим не ще одна проблема?).

Зрештою, навряд чи привернемо увагу упорядників сучасних видань, тому вважатимемо, що надруковане відтворює мову авторів. Зазначимо, що вибір авторів зумовлений одним критерієм: їхнім безперечним талантом (на нашу думку). Обмеживши це коло здебільшого поетами-емігрантами (в абсолютній більшості випадків першої хвилі еміграції – початку ХХ ст.), поставили собі за мету продемонструвати, що русифікаційний вплив на українську мову значно глибший, ніж це може здатися. Як побачимо, патріотичні переконання можуть поєднуватися з мовокористуванням, що кричуще суперечить не тільки нормам сучасної української літературної мови, а й духові української народної мови. Ще один парадокс? Ні, це обставини розвитку української національної культури у ХХ ст., і літературної мови зокрема. Нині творчість виклятих колись поетів-емігрантів знаходить в Україні свого вдячного читача – і це тим більше спонукає до уважного ставлення до мови їхніх творів.

Почнемо, однак, з України підрадянської – раннього періоду цього явища, коли ще, гадаємо, український літературний процес можна трактувати як складний. Випадок цей цікавий тим, що дуже рельєфно відбиває саме механізм породження такого помилкового слововжитку в українському мовленні: “Кожний – не брат: / Ближче рідні, / Ближче за брата, за друзів” [16, 84]. Тут, по-перше, *ближче рідні*, а по-друге – *ближче за брата, ближче за друзів*. Зрозуміло, закономірні для української мови ті звороти, що містять конструкцію “за + імен. у формі зн. в.”. Звичайно, цього не скажеш про зворот *ближче рідні*, що, поза сумнівом, – калька рос. *ближе родни*. Однак це похибка, сказати б, поверхова: русизмом в Україні мало кого здивуєш. Глибинніша помилка міститься в тих зворотах, що здаються “правильнішими”. Зрозуміло, природовідповідними в українській мові вони можуть бути тільки у вигляді *ближчий за брата, ближчий за друзів*, адже стосуються займенника чоловічого роду *кожний*. На нашу думку, появі в українській мовній свідомості зворотів на кшталт *ближче за брата* передуює “узвичаєність” для неї зворотів на зразок *ближче рідні*, можливо, незайвим буде тут навести й той варіант усєї фрази, який міг би бути визнаний відповідним граматичним законам української мови: *кожний – не брат: ближчий за рідню, ближчий за брата, за друзів*. Скидається на те, що це треба нагадувати.

Здається, маємо можливість побачити, як працює одна мовна свідомість, стикаючись із мовними фактами, породженими іншою, відмінною мовною свідомістю. Скажімо, такий переклад з російської у виконанні М. Ореста: “Стукіт копит – частіший, / Вище і вище – порох” [13, 443]. Тут *вище* – безперечно, прислівник. Однак як було в оригіналі, що належить М. Гумільову? По-російськи це сказано було так: “Стук копыт участился, / Пыль все выше” [3, 128]. Тут *выше*, поза сумнівом, компаратив. Таким чином, у двох мовах ці слова належать до різних граматичних категорій. Українській перекладач, добрий знавець мови й сам обдарований поет, дав собі раду тим, що у своїй конструкції поставив тире, тобто потрактував її як речення з пропущеним підметом. Тож в оригіналі було сказано: “Пыль (какая?) все выше”, що перекладач відтворив у вигляді: “Порох (що робить?) [піднімається] (як?) вище і вище”. Однак навіть такий знавець української мови, як М. Орест, не уник подібної помилки в перекладі вірша вже німецького поета Ф. Шиллера: “Вас окриває погрозлива броня хреста... / Але ще краще оздоба, фартух милосердного брата, / Вас обгортає...” [13, 274]. Звичайно, тут треба: “Вас окриває погрозлива броня хреста... / Але ще краща (sic!) оздоба... / Вас обгортає...”.

Коли така граматична конструкція входить до української мовної свідомості, вона починає впливати й на ті способи висловлення думки, що належать уже українській мові. Унаслідок цього можуть з’являтися гібридні конструкції, що

й бачимо в українському перекладі вірша французького поета Г. Аполлінера, виконаному О. Зуєвським: “Моя ж кохана дівчина, вона вся / Зграбніша рожі у липневі дні” [5, 281]. Зрозуміло, треба: *зграбніша, ніж рожа, зграбніша від рожі, зграбніша за рожу*, однак, певна річ, жодна з них не могла спричинитися до появи в авторській свідомості неправильної конструкції. Зворот *зграбніша рожі*, звичайно, лише “українізований” варіант цілком зайвої в ній конструкції *зграбніше рожі* як наслідку калькуючого способу мислення за граматичною конструкцією, властивою російській мові.

Однак знову бачимо помилку в уже “класичному” варіанті в поета-емігранта з дуже гарною мовою творів І. Качуровського: “Така біла ти, сеньоро, / Денних променів біліш” [6, 77]. Певна річ, тут *біліш* – калька рос. *белее*: *ты... белее дневных лучей*, чому в українській мові може відповідати, звичайно, тільки *ти... біліша за денні промені* або *ти... біліша від денних променів*.

Знову ж таки в перекладі з російської (твір К.Рилєєва) припускається помилка С. Гординський: “Хто серед снігу й забуття / За честь і волю терпить горе, / Тому миліш були б докори, / Аніж вороже спочуття” [2, 440]; треба: *миліші були б докори*. Цікаво, що автор із Галичини, тому, очевидно, на нього впливає насамперед мова оригіналу, однак такі самі звороти проникають і в оригінальні твори поета: “Печуть над ватрою – немов на рівнину, / Вдивляюся в огонь, що палахкоче й димить / І думку бовтаю, уперту та гірку: / Що тут докучливіш – нудьга чи струї диму?” [2, 41]; треба: *що тут докучливіше* (яке є?). І ще: “Повірте! – приємніш немає, як слова / Бажана й Рильського!” [2, 43]; треба: *приємнішого немає*.

Такого ж роду помилку виявляємо в перекладі з російської – цього разу її припустився поет і перекладач Ю. Клен, що належав до гурту “неокласиків”, які особливо дбайливо ставилися до слова, – при перекладі вірша С. Єсеніна: “Пустіше хмар у хліві тиха втома, / А стежка біла і слизька мережить рів” [7, 402]; треба: *втома* (що?) *пустіша від хмар* (яка є?), *пустіша за хмари* (яка є?).

Гадаємо, що й цих прикладів уже досить, аби переконатися в тому, що невласлива українській мові конструкція глибоко проникла в українську мовну свідомість, якщо її вже не уникають майстри українського поетичного слова. У принципі, до цього нічого додати: залишається хіба що показати масштабність цього явища в українській поезії – поезії, наголосимо, еміграційній, непідрадянській: це, гадаємо, дасть змогу краще усвідомити деякі особливості української літературної мови ХХ ст.

Ось, скажімо, із мови Ю. Дарагана: “І тіні на снігу мережать візерунки, / Все глибше угорі озорена пустеля...” [4, 60]; треба: *пустеля... все глибша*.

Із мови Н. Лівіцької-Холодної: “Жовтяві маски вікон робляться ясніш, / а темрява в кімнаті все густіша...” [14, 18]. Тут: *темрява – густіша* (і це правильно); зрозуміло, що треба: *маски вікон робляться – (якими? які?) – яснішими (ясніші)*¹.

У мові О. Лятуринської знаходимо таке: “Посміхнеться оком доля: / “Довгі, довгі луки поля, / і темніше ночі гай. / Як згубила, то й шукай!” [11, 86]; треба: *темніший від ночі (за ніч) гай*. І помилка другого, похідного типу: “Брешуть на щити лисиці, / сонця схід – рудіший крови” [16, 199]; треба: *сонця схід – рудіший від крови (за кров)*.

Із мови Г. Мазуренко: “Виходить так... Сенека пише: / “Як краще ти, то гірше гнів?..” [11, 112]; треба: *як кращий ти, то гірший гнів*².

¹ Ми ще не мали змоги оглянути якихось більш-менш повних видань Н.Лівіцької-Холодної, О.Лятуринської та Г.Мазуренко – приклади взято з невеликих добірок їхніх творів у різних виданнях.

² Цей вірш О. Стефановича ми цитували, виявивши в ньому помилкове слововживання, див. вище: Є. Маланюк, очевидно, цитує його з пам’яті, пор. відмінності.

Не уник помилок цього типу і Ю. Липа – поет, заслуги якого в розвитку української поетичної мови безперечні: “Люблю я всіх людей, – крізь них нераз Господь / Показує свою найвищу ласку / і розуміння світу робить нам ясніш” [8, 20]; треба: *робить нам яснішим (ясніше) розуміння світу*. І ще: “Є щось гарніш, що муж цінує вище” [8, 116]; треба: *є щось гарніше*. До речі, слово *вище* тут – безперечний прислівник: *муж (хто?) цінує (що робить?) вище (як?)*. В іншому місці маємо, так би мовити, комбінований спосіб вислову думки: “І є мелодія у цьому доторканні, / Ніжніш за пісню зір, ніжніш од пісні хвиль, / Що пробігають, пробігають, пробігають...” [8, 192 – 193]; треба: *є мелодія... ніжніша за пісню зір, ніжніша від пісні хвиль*. Ця “комбінованість” полягає в тому, що применниково-іменникові конструкції *за пісню, від пісні* належать українській мові, однак поєднуються із прислівником *ніжніш* замість потрібного тут прикметника жіночого роду *ніжніша*. Помилковість такого слововжитку стає очевидною в такому випадку: “О женщины! Меди шалених стріч / П'янкіші за вино і запашніш, як квіти!” [8, 193]. Тут маємо: *меди... п'янкіші за вино*, що цілком правильно; так само правильно буде й у другій частині: *меди... запашніші як квіти*.

Безперечно, складним є випадок такого слововжитку у вірші О. Ольжича: “Погоня все ближче і ближче. / Кільце все тісніш і тісніш. / Чоло їм поставити? Ні ще! / А куля? Про кулю облиш!” [12, 84]. Як бачимо, строфа складається з коротких, еліптичних речень – ця обставина, гадаємо, і зумовила помилку. На нашу думку, у першому реченні *ближче* справді прислівник, однак друге речення, поза сумнівом, потребує прикметника *тісніше* (середнього роду), оскільки змістом висловленої тут думки є означення характеру предмета: *кільце все тісніше й тісніше*. Уже зовсім очевидна помилка автора в такому випадку: “Ширше груди! Повніше серця! / (Бо згориш від чекання, згориш!) / Чи була коли днина, як ця, / І дівочі уста принадніш?” [12, 115], що має означати: *чи були коли дівочі уста принадніші (принаднішими)*.

Дуже багато таких помилок містяться у творах О. Стефановича – поета, роль якого в розвитку української поезії ще буде колись належно оцінена. На жаль, мова його творів не дорівнює його поетичному талантові. Творчість поета, безперечно, треба повернути українському народові. Однак чи буде при цьому належно прокоментована його мова? Дотеперішня практика повернення українському читачеві творчості заборонених колись авторів свідчить, що на зміну викляттю прийшло елеєпомазання – інтелектуально того ж рівня. Тож у творах О. Стефановича маємо: “Хати біліше сорочок дівочих...” [17, 42]; треба: *хати біліші від сорочок (за сорочки)*. Знову тут же: “Хати біліше казкових Снігурок...” [17, 4]; треба: *хати біліші за казкових Снігурок (від казкових Снігурок)*. Далі: “Крутіше схил, затриманіше крок” [17, 43]; треба: *крутіший схил, затриманіший крок*. Ще: “Шалений лет нестримано зроста, / Щомить скоріш ганьба несамовита...” [17, 52]; треба: *щомить скоріша ганьба*. Те саме і в такому випадку: “Нащо слова? Багато був він (О. Ольжич. – В.З.) більш, / Ніж сірий і камінний його вірш...” [17, 126]; безперечно, тут треба: *багато був він більший...*

Наведемо ще такий випадок поетового слововжитку: “Гучніше, могутніш гули, / Буремніше древні сили...” [17, 146]. Ні, тут немає жодної помилки – усе на своїх місцях: *гучніше, могутніш, буремніше* – це все прислівники: *древні (які?) сили (що?) гули (що робили?) – (як?) – гучніше, могутніш, буремніше*. Для словокористування О. Стефановича прикметне комбінування різних прислівникових форм з *є* в кінці слова та без нього. Однак у випадку з прикметниками він через це часто потрапляє у граматичну пастку: “Чи ясніше вони (вогні нічних ліхтарів. – В.З.) угорі, / Чи ясніш засвітились одбиті?” [17, 64]. У процитованому уривку маємо *ясніше* і *ясніш*, однак у цьому випадку таке варіювання форм уже створює мовну помилку. Вираз “чи ясніш [вони] засвітились

одбиті” цілком коректний з погляду граматики: *вони* (що?) *засвітились* (що зробили?) – (як?) – *одбиті*. Інакше – у першій половині, треба: *вони* (що?) – (які є?) – *ясніші* – тут вислів потребує прикметника як частини складеного іменного присудка. Наведемо більшу цитату, щоб було видно, яке химерне плетиво такі форми можуть утворювати в поетичній мові автора – і як нелегко їх буває розплутати: “Хай вигнання часами устократ / Бува темніш і тяжче, ніж темниця, – / І ще ясніш і різьбляніше сниться / На чорнім тлі золотoverхий град. / Давно душа подружена з піснями – / І виться б їм над ночами і днями, / Але мудріш од співу німота – / Владніше струн уміє вона звати / У висоту, де світиться мета / І віє дух офіри і посвяти” [17, 61]. У першому випадку: *темніш* і *тяжче* – *тяжче* вжито правильно, бо виступає означенням для іменника середнього роду *вигнання*; *вигнання* – *тяжче* і, звичайно, *темніше*, отже: *хай вигнання часами устократ бува темніше й тяжче, ніж темниця*. У другому випадку: *ясніш* і *різьбленіше* – гадаємо, це прислівники: *град* (що?) *сниться* (що робить?) – (як?) – *ясніш* і – (як?) – *різьбленіше*. У третьому випадку, безперечно, маємо до діла із прикметником, тому треба: *мудріша од співу німота*. Четвертий випадок: *владніше струн уміє вона звати* – тут, поза сумнівом, *владніше* – прислівник, однак вислів потребує структурної правки: *владніше від струн (за струни) уміє вона звати*.

Очевидно, і про це слід сказати однозначно, О. Стефанович не усвідомлював помилковості такого слововжитку: “Щомить гучніш, нестриманіше рин, / Ось він п’яніш, бурхливіше лявін...” [17, 54]; треба: *гучніший, нестриманіший рин... він п’яніший, бурхливіший від лявін (за лявіни)*. І ще: “Душа – дзвінкіше і лункіш, / Душа прозоріше, просторіш...” [17, 76]; треба: *душа – дзвінкіша і лункіша, душа – прозоріша, просторіша*. Художня мова багата на тропи, синтаксис її часто ускладнений, тому аналіз цього явища не завжди простий: “Слава – рож пелюстковому вистрою, / Та миліш мені завжди і нині / Пелюстки помаранчі сочистої, / Як розділю на дві половини” [17, 74]. Що тут хотів сказати автор? Слово *миліш* (прислівник) змушує сказане розуміти так: *миліш мені, як я розділю на дві половини пелюстки сочистої помаранчі*. Однак насправді зміст сказаного стає очевидним лише після належного його редагування: *слава – рож пелюстковому вистрою, та миліші мені завжди і нині пелюстки помаранчі сочистої, як [я їх] розділю на дві половини*. Однак помилки трапляються й у синтаксично простих, елементарних конструкціях: “Усе глухіш, все далі згуки гону...” [17, 52]. Насправді тут маємо таке: *згуки гону* – (які є?) – *усе глухіші і згуки гону* [ε] – (де?) – *все далі*. Ще: “Чорніш ночей нерукотворні мари” [17, 82]; треба: *чорніші від ночей (за ночі) нерукотворні мари*; “Вороже навколо стає все темніш” [17, 83]; треба: *вороже навколо стає все темніше (темнішим)*; “...Це що таке? Мара? / Звідкіля вона, потвора ця стара, / Що дух її нудніше паху смерти?” [17, 131]; треба: *дух її нудніший від паху (за пах) смерти*.

Поза сумнівом, Є. Маланюк також не усвідомлював цієї проблеми – упродовж усієї його творчості такі помилки повторюються без якихось помітних зусиль автора їх уникнути. Та найочевиднішим це стає в дуже своєрідних контекстах. Відомо, що Є. Маланюк – також блискучий літературний критик, літературознавець. Тож процитуємо одну з його літературно-критичних статей:

“Як це добре сказав О. Стефанович про Ольжича-поета:
...він був більш
За сірий і камінний його вірш³.

³ Обминаємо у своєму аналізі випадок авторового мовокористування. “Щорік, щодень – стаю простіше” [10, 139]. Загальний зміст твору такий, що важко з’ясувати сенс сказаного. Якщо *простіше* – словоформа 1-го ступеня порівняння прислівника *простий*, то вислів коректний. Якщо ж тут ідеться про *простий*, то слід переформулювати вираз: *щодень, щорік стаю простішим*. Тільки помилки автора змусили засумніватися й у цьому випадку.

Але це саме з певною зміною можна застосувати й до Мосендза – письменника. Був-бо він більший за свої, хоч як вартісті (? – В.З.) й історично-важливі (sic!) книги. Був він більший за своє письменництво” [10, 336]. На що тут звертаємо увагу? Є. Маланюк, процитувавши вірш О. Стефановича з граматичною помилкою в ньому, далі, обігруючи його, уживає граматично правильні конструкції: *він був більший за свої книги, він був більший за своє письменництво*. Однак не схоже, що його увагу привернула їхня природа: гадаємо, для нього були прийнятними обидві ці моделі висловлювання. У статті, присвяченій російському письменникові І. Буніну, він цитує один із його творів українською мовою; переклад, зрозуміло, належить Є. Маланюку: “Прекрасніше за Україну немає країни на світі” [10, 369]. Поза сумнівом, процитоване – це калька з рос. *прекраснее Украины нет страны на свете*. Помилка тут уже стандартна, адже це треба було б перекласти так: “Прекраснішою від України (за Україну) немає країни на світі”. Є. Маланюк цього не зауважив. І це, судячи з його поетичної спадщини, не випадково.

Спочатку наведемо кілька простіших для сприйняття та розуміння випадків такого роду помилкового мовокористування в поетичному мовленні Є.Маланюка: “Дивлюсь: життя страшніш театру – / Кругом спостерігаю гру...” [10, 84]; треба: *життя страшніше від театру (за театр)*; “А другий, – той, що огрядніш і стриманіш, – / На північ кида блискавками віч” [10, 142]; треба: *той, що огрядніший і стриманіший*; “Страшніш за радість дня, страшніш за все на світі / Була убійникам Еллада наша – Русь” [10, 219]; треба: *страшніша (страшнішою) за радість дня, страшніша (страшнішою) за все на світі була...*; “Під позолоту повечір’я – прозоріш синь” [10, 193]; треба: *прозоріша синь*; “Блідіш була, ніж завше, господиня” [10, 381]; треба: *блідіша (блідішою) була... господиня*; “О, самото, терпкіш од оцету!” [10, 416]; треба: *о, самото, терпкіша від оцету*; “Це існування смерті гірш” [10, 494]; треба: *це існування від смерті (за смерть) гірше*; “Те кам’яне обличчя й кам’яні / Варязькі очі – все частіш ця з’ява” [10, 548]; треба: *все частіша ця з’ява*.

Упадає в око, що в усіх цих випадках фігурують словоформи без кінцевого е; можливо, це – на рівні психології, а не граматики – робило факт їхньої невідповідності не таким очевидним для поета. Зрештою, як виглядає, у його мовленні це не має особливого значення. Дуже показовим може бути й такий випадок його словокористування: “І все гіркіше, все смертельніш втома: / Доба пройшла, і мій скінчиться вік” [10, 507]. Як словоформа *гіркіше*, так і словоформа *смертельніш* стосується іменника *втома* (жіночого роду); зрозуміло, у реченні їм обом належить роль означень, а тому вони повинні мати вигляд *гіркіша, смертельніша*: *все гіркіша, все смертельніша втома*. Адже очевидний синтаксичний паралелізм фрази: *чим... тим небезпечніша дорога*, отже, безперечно: *тим похмуріші мряки*. Ще, мабуть, показовіший такий випадок: “П’яніші ночі – тверезіші ранки. / Так дні ідуть. За лютим – знову март. / Чутніше і страшніше голос бранки над аркушами стратегічних карт” [10, 367]: адже правильний слововжиток тут нітрохи не змінив би розмірів твору: “П’яніші ночі – тверезіші ранки. / Так дні ідуть. За лютим – знову март. / Чутніший і страшніший голос бранки над аркушами стратегічних карт”.

Тропічна мова поезії ускладнює “граматичне” прочитання вірша, іноді робить авторові помилки малопомітними, однак від того вони не перестають бути помилками. Скажімо, настрої твору схоплюється відразу – мовлення поета енергійне, пругке:

О, коли б буря! Коли б, дійсно, вітер –
Гостріше гайдамацького ножа –
Прополоснув і хай би перерівав
Давно зітліле й висохле стебло [10, 216].

Сприйняття базується на розмежуванні граматичного центру речення та його периферії. Тут вибудовується такий лексичний ланцюжок, що формує предикативне ядро: *вітер... гостріше... прополоснув і хай би перерівав... стебло*. Насправді ж усе зовсім не так, однак це стає зрозумілим лише після вивчення системи пунктуації в цьому реченні. З обох боків тире тут виділяє розгорнуте означення до означуваного іменника чоловічого роду *вітер*, яке неодмінно повинно бути узгоджене з ним, тому: *вітер... гостріший від гайдамацького ножа (за гайдамацький ніж)*.

У кількох випадках особливо очевидним стає те, що поет не розрізняє прикметникових та прислівникових словоформ: “Дністер тече прудкіш. Яри страшніш, ніж наші, / Мов круча – річище” [10, 412]. Безперечно, формулювання “Дністер тече прудкіш” цілком правильне і з погляду граматики: *Дністер* (що?) *тече* (що робить?) *прудкіш* (як?) – слово *прудкіш* тут – прислівник, що означає дію. Інше за своєю синтаксичною будовою наступне речення: *яри* (що?) [є] *стрімкіші* (*стрімкішими*) (які є? якими є?), *ніж наші*, – зрозуміло, що висловлювання потребує прикметника, а не прислівника. Тотожно й у випадку з “Усміх добрий, іронічний трохи, / І не знаю, як відповісти... / Тут гучніше рокоти епохи, / Нижче й важче час оцей летить” [10, 431]. Цілком правильно сказати “нижче (як?) й важче (як?) час оцей летить”, однак правильно й “тут гучніші (які?) рокоти епохи”. Цікаво проаналізувати і зміст такої строфи поета: “Вже знаємо, що було й буде. / П’ємо прозорий яд знаття, / Що все тваринніш будуть люди, / Що все рослинніше – життя” [10, 363]. Формально останнє речення правильне: *життя [буде] все рослинніше*, однак складається враження, ніби поета тут урятувала та обставина, що *життя* – іменник середнього роду, а тому закономірним означенням для нього є словоформа *рослинніше*. Про справжній характер авторового думання свідчить попереднє речення, адже насправді іменник у формі множини *люди* потребує означення прикметником: *люди будуть усе тваринніші (твариннішими)*. Див. ще: “Від полонини віє прохолода. / Чим вище, тим трудніш безкрилий крок / Людини” [10, 228]; треба: *чим вище, тим трудніший безкрилий крок людини*. І ще: “І часом не збагнеш: що гірше? / А може, мудрість та міцніш, / І марно поривають вірші / За обрій хліборобських тиш...” [10, 222]; тут треба: *мудрість є міцніша*.

Звичайно, до цього, як і взагалі до будь-чого, можна поставитися по-різному. Можливо, комусь це здається занудством: вивчати українську мову: Ой! Яке ж це занудство!.. Можливо, ще чимось...

Найважче, як це часто трапляється, наприкінці: адже треба хоча б самому собі дати відповідь на цілком доречне після всього сказаного запитання: а навіщо це все було писати? Жанр вимагає висновків. Національна вдача – оптимізму. Професійний етикет – люб’язності... Мовляв, хоч воно, звичайно, і так, та все ж таки насправді воно нам і так навіть зовсім непогано... Та реальні інші. Проблема не в тому, що хтось колись чогось недогледів, – проблема в тому, що ніхто її, проблеми, так і не помічає. Можна навести приклади типологічно тотожних помилок у сучасному літературному мовленні: поетичному, науковому. Тож найвлучнішим з усіх можливих тут висновків буде той, який дохідливо пояснить, чому ніхто з усього цього жодних висновків ані не зробив, ані не робить, ані не хоче робити...

ЛІТЕРАТУРА

1. *Виноградов В.* Русский язык: Грамматическое учение о слове. – М., 1997.
2. *Гординський С.* Колір і ритми: Поезії. Переклади. – К., 1997.
3. *Гумилев Н.* Стихотворения и поэмы. – М., 2008.
4. *Дараган Ю.* Срібні сурми: Поезії. – К., 2004.
5. *Зуєвський О.* Вибране. Поезії. Переклади. – К., 2007.
6. *Качуровський І.* Круг понадземний. Світова поезія від VI по XX століття: Переклади. – К., 2007.
7. *Клен Ю.* Вибране. – К., 1991.
8. *Лита Ю.* Поезія. – Торонто, 1967.
9. *Маланюк Є.* Поезії. – Львів, 1992.
10. *Маланюк Є.* Книга спостережень: Статті про літературу. – К., 1997.
11. *Муза любові й боротьби:* Українська поезія празької школи. – К., 1995.
12. *Ольжич О.* Незнаному воякові. Заповідане живим. – К., 1994.
13. *Орест М.* Держава слова: Вірші та переклади. – К., 1995.
14. *Поza традиції:* Антологія української модерної поезії в діаспорі. – К. – Оттава, 1993.
15. *Потебня А.* Из записок по русской грамматике. – М., 1958.
16. *Празька* поетична школа: Антологія. – Харків, 2004.
17. *Стефанович О.* Збір. тв. – Торонто, 1975.
18. *Фальківський Д.* Поезії. – К., 1989.

Отримано 1.12.2009 р.

м. Київ

Олександр Бакуменко

УДК 81'255.4–051(477)

ДМИТРО БІЛОУС У КОНТЕКСТІ ЛІТЕРАТУРНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Стаття присвячена перекладацькій діяльності відомого українського письменника Дмитра Білоуса, який збагатив національну культуру унікальними зразками світової літератури. Автор статті зосереджує увагу на творчому доробку письменника як визначного болгариста.

Ключові слова: літературний переклад, антологія перекладу, байка, зміст оригіналу, зміст перекладу.

Oleksandr Bakumenko. Dmytro Bilous in the context of literary translation

The article covers the translations of a well-known Ukrainian writer Dmytro Bilous. The latter enriched the national culture of Ukraine with quite a few works of world literature. The author of the article focuses on Dmytro Bilous' achievements as a connoisseur of Bulgarian language.

Key words: literary translation, anthology of translation, fable, the meaning of the original, the meaning of translated text.

У квітні цього року виповнилося б 90 років відомому українському письменникові Дмитру Білоусу. Найяскравішою гранню його творчості був літературний переклад, і зроблено Білоусом на цій ниві чимало. Ще з юності багато перекладав – білоруських, російських, прибалтійських поетів, найбільших же успіхів у художньому перекладі досяг як видатний болгарист. Поет досконало опанував болгарську мову й до болгарського народу прийшов у всеозброєнні любові. Книжки Д. Білоуса останніх десятиліть усе більше вели читача на болгарську землю. Літературознавчі статті, виступи про працю в болгаристиці, про роботу над художніми перекладами досі мають широкий резонанс у слов'янських країнах.

Перекладом Д. Білоус зацікавився у шкільні роки, коли побачив книжку Максима Рильського в перекладі російською мовою. Гортаючи її сторінки, він